

چرا رضا شاه به آفریقای جنوبی تبعید شد؟

۲۳ شهریور ۱۴۰۰ ساعت ۱۳:۰۸

با آغاز جنگ جهانی دوم و حمایت‌های پنهانی رضا شاه از آلمان، متفقین تصمیم گرفتند که او را از قدرت برکنار کنند. این تصمیم علیرغم هشدارهای قبلی متفقین به رضا شاه پیرامون عواقب طرفداری از آلمان نازی گرفته شد.

بعد از اشغال کشور توسط متفقین، رضا شاه از کشور تبعید شد و ایران را به مقصد جزیره موریس ترک کرد. در رابطه با انتخاب موریس روایات متعددی نقل شده است. برخی معتقدند از ابتدا قرار بود کشور دیگری مقصد رضا شاه باشد، برخی هم معتقدند که این جزیره انتخاب شخص رضا شاه بود و در دیدگاهی دیگر آمده است که این تصمیم به مقتضای حال رضا شاه و بالاجبار گرفته شد. البته او بعد از مدتی موریس را به مقصد ژوهانسبورگ ترک کرد و در آنجا هم درگذشت. با این حال ممکن است که علت انتخاب آفریقای جنوبی برای جهت، برای بسیاری جای سؤال باشد که در ادامه به بررسی آن پرداخته شده است.

اشغال کشور توسط متفقین و برکناری رضا شاه

با آغاز جنگ جهانی دوم و حمایت‌های پنهانی رضا شاه از آلمان، متفقین تصمیم گرفتند که او را از قدرت برکنار کنند. این تصمیم علیرغم هشدارهای قبلی متفقین به رضا شاه پیرامون عواقب طرفداری از آلمان نازی گرفته شد. رضا شاه در ابتدا این هشدارها را چندان جدی نگرفت؛ اما در نهایت با اشغال کشور توسط متفقین که به دلایل مختلف صورت گرفت، او متوجه خطر شد و رویکرد خود را تغییر داد. رضا شاه امیدوار بود با تغییر سیاست خود در قبال متفقین، همچنان در قدرت باقی بماند؛ اما برخلاف این تصور، متفقین به او اعلام کردند که باید کنار برود. نقل است بعد از حمله متفقین به کشور رضاشاه با تلخی اظهار داشت: «از آنچه می‌ترسیدیم به سرمان آمد. متفقین به ایران حمله کردند. گمان کنم این پایان کار من باشد...» شاه زیر لب غرید که «تخست‌وزیرش به او اطلاع نداده بود که حمله قریب‌الوقوع است»^۱ با این حال، متفقین هشدار خود را عملی کردند و بعد از اشغال کشور، موضوع برکناری رضا شاه را عنوان نمودند. بدین ترتیب برکناری و تبعید رضا شاه نهایی شد. برای این منظور چند کشور به عنوان محل تبعید رضا شاه در نظر گرفته شد.

مکان‌هایی که برای تبعید رضا شاه در نظر گرفته شد

گفته شده است قبل از تعیین نهایی جزیره موریس برای تبعید، چند کشور و مکان دیگر بدین منظور در نظر گرفته شده بود. این کشورها عبارت بودند از هند، شیلی، آرژانتین و کانادا. گویا کشور هندوستان از سوی خود شاه پیشنهاد شده بود. «رضاشاه قصد داشت به هندوستان برود، ولی چون سیاست ضد مذهبی او باعث شده بود که به هیچ وجه در میان مردم هند وجهه‌ای نداشته باشد، لذا دولت انگلیسی هند نمی‌توانست اجازه دهد که رضا شاه در هندوستان بسر برد. «طبق برخی از اقوال هم رضا شاه ترجیح می‌داد به یکی از کشورهای آمریکای لاتین همچون آرژانتین و یا شیلی برود. گویا این پیشنهاد مورد موافقت انگلیس قرار گرفته بود؛ از این رو قرار بر این بود که کشتی ابتدا رهسپار هند شود و رضا شاه و همراهان چند روزی در آنجا استراحت کنند، سپس رهسپار آمریکای لاتین شوند، اما وقتی کشتی رضا شاه به هند نزدیک شده بود، هند از پذیرش و ورود رضا شاه ممانعت نموده بود. در باب علت مخالفت هندوستان با این پذیرش رضا شاه نیز روایات متعددی وجود دارد. از جمله آنکه گفته شده است از آنجا که در آن ایام وضعیت جنگی به حداکثر وخامت خود رسیده و امپراطوری بریتانیا در هوا و زمین و دریا مورد هجوم وسیع قرار داشت و دستگاه‌های اطلاعاتی هندوستان بیم داشتند که ورود رضاشاه به هند موجب بروز ناآرامی در میان پارسیان و مسلمانان این کشور گردد.^۳

با توجه به این مسئله در نهایت به رضاشاه پیشنهاد شد که به جزیره موریس برود و او نیز با این کار موافقت کرد. سرکلارمونت اسکراین از کارکنان کنسولگری انگلستان در کرمان که در زمان تبعید رضا شاه همراه او بود، در خاطرات خود درباره علل انتخاب موریس آورده است: «دولت انگلستان که در آن تاریخ به خاک ایران حمله ور شده بود بیم داشت پادشاه مستعفی ایران هسته مقاومتی در برابر نیروهای متفقین تشکیل دهد و بنابراین مایل نبود رضاشاه را حداقل در دوران جنگ آزاد بگذارد و صلاح را در

این دیده بود که دوست قدیمی دولت بریتانیا را در یک تبعیدگاه دورافتاده و راحت اسکان دهد. اما چنین محلی به آسانی پیدا نمی شد مسئله حمل و نقل در آن روزها بسیار سخت و فرصت هم کم بود. به همین لحاظ، هنگامی که سرید کلیفورد حکمران انگلیسی جزیره موریس در حل مشکل پیدا کردن تبعیدگاه برای شاه سابق ایران پیشقدم شد... مسئولین دولت در لندن و دهلی نفس راحتی کشیدند.^۴

رضا شاه حدود ۵ ماه در جزیره موریس اقامت گزید، اما بعد از گذشت ۵ ماه پیشنهاد داد که به کانادا برود. وزیرمختار آمریکا در تهران، لوئیس دریفوس، طی تلگرافی به وزارت خارجه آمریکا در ۵ فوریه ۱۹۴۲ چنین می نویسد: «وزیرمختار انگلستان به من خبر داد که دولت [متبوع] وی به شاه پیشین اجازه داده است که وی از طریق جنوب آفریقا رهسپار کانادا شود.»^۵ دولت انگلیس با این پیشنهاد هم موافقت کرد و رضا شاه رهسپار کانادا شد. دولت کانادا نیز موافقت خود را با سفر رضا شاه اعلام نمود و «این در حالی بود که شاه برای تهیه مقدمات سفر به کانادا وارد کشور آفریقای جنوبی شده بود و انتظار می کشید تا خطرات ناشی از حمله زیر دریائی های آلمانی در اقیانوس اطلس کاهش یابد. رضاشاه پس از مدتی زندگی در شهر ژوهانسبورگ آفریقای جنوبی چون احساس کرد که آب و هوای این شهر برایش مساعد است، تصمیم گرفت از سفر به کانادا صرف نظر کند و در همان ژوهانسبورگ اقامت کند» رضا شاه چند سال بعد در همین شهر هم از دنیا رفت. برخی هم معتقدند که چون رضا شاه در مسیر موریس به کانادا بیمار شد، همین موضوع باعث شد تا از رفتن به کانادا منصرف شود.

سخن نهایی

رضا شاه هیچ گاه تصور نمی کرد آلمان در جنگ با متفقین شکست بخورد. او هشدارهای متفقین را چندان جدی نمی گرفت و حتی بعد از آنکه شکست هیتلر در جنگ حتمی شد، همچنان به حمایت پنهانی خود از هیتلر ادامه داد. او فکر می کرد متفقین نمی توانند او را از مقام سلطنت برکنار کنند، چون کورهای چون انگلیس را متحد خود می دانست و از طریق این کشور هم به سلطنت رسیده بود. اما این اشتباه سیاسی رضا شاه برایش گران تمام شد و موجبات برکناری او را فراهم کرد.

فهرست منابع

۱. ریچارد ا. استورات، در آخرین روزهای رضاشاه، تهاجم روس و انگلیس به ایران در شهریور ۱۳۲۰، ترجمه عبدالرضا هوشنگ مهدوی و کاوه بیات، تهران، مؤسسه پژوهش و مطالعات فرهنگی، ۱۳۷۰، صص ۲۲۷-۲۲۸.
- سرریدر بولارد و سرکلارمونت اسکراین، شترها باید بروند، تهران، انتشارات البرز، ۱۳۷۴، چاپ چهارم، ص ۵۹.
- اسکندر دلد، زندگی پرماجرایی رضا شاه، تهران، نشر گلفام، ۱۳۷۱، ص ۹۵۰.
- همان، صص ۹۵۰-۹۵۲.

محمدقلی مجد، از قاجار به پهلوی ۱۲۹۸-۱۳۰۹ بر اساس اسناد وزارت خارجه آمریکا، مترجمین سیدرضا مرزانی،
مصطفی امیری، تهران، موسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی، ۱۳۸۹، ص ۱۶.
همانجا.

آدرس مطلب :

<https://www.cafetari.kh.com/news/48525/چرا-رضا-شاه-آفریقای-جنوبی-تبعید-جنوبی-آفریقای-شاه-رضا-چرا/48525>